

Mieczysław Wieliczko

Kőbánya; chłopska, robotnicza, polska dzielnica Budapesztu na przełomie XIX-XX wieku

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 5455,
317-327

1999/2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW WIELICZKO

*Kőbánya; chłopska, robotnicza, polska dzielnica Budapesztu
na przełomie XIX–XX wieku*

Kőbánya — quartier de Budapest habité par les paysans et les ouvriers
polonais vers la fin du XIX-e et au début du XX-e s.

Rozwój gospodarczy ziem węgierskich w ostatniej ćwierci XIX wieku zapoczątkował procesy, wśród których ruch wędrowny (migracja zarobkowa) ludności i formowanie się nowych klas i grup społecznych, są zjawiskami charakteryzującymi wymownie powstającą formację kapitalistyczną. Spośród krajów monarchii na ziemiach węgierskich dokonywały się w tym okresie największe przemiany, w wyniku których powstawała nowa „mapa gospodarcza” z rejonami uprzemysłowionymi i wyraźnie rolniczymi, przy czym były tu „wyspy” gospodarki rolnej typu zachodniego (dorzecze środkowej Cisy i na wschód od rzeki) oraz obszary o zróżnicowanej wielkości gospodarstw chłopskich. Pewna więc koncentracja różnych typów gospodarki wywołała zmiany strukturalne i konieczność migracji ludności. Obok przemysłowego pojawił się proletariat rolny, rozwinął się nie znany dotąd ruch migracji zawodowej pomiędzy okolicami Węgier, jak też zaznaczył napływ (w ślad za inwestycjami obcych kapitałów) robotników wykwalifikowanych z ziem czeskich i austriackich. Nad całością kraju dominował Budapeszt. Intensywnie urbanizowany, stawał się wraz z najbliższą okolicą wielkim ośrodkiem przemysłowym, w którym wspomniane zjawiska występowały ze szczególną intensywnością.¹

¹ V. Sándor, *Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867–1900*, Budapest 1954, s. 13–19;

Migracje zawodowe znane były już wcześniej na obszarze monarchii, co poświadcza patent z dnia 24 marca 1832 roku wyraźnie hamujący to zjawisko, ale artykuł 4 Konstytucji z 21 grudnia 1867 roku regulował tę kwestię korzystnie dla Węgier, otwierając wewnętrzne „granice” pomiędzy krajami monarchii. Ziemie polskie w jej składzie prezentowały w ostatnim ćwierćwieczu XIX wieku obraz stagnacji gospodarczej: oto w 1880 roku ludność Galicji utrzymująca się z pracy w przemyśle wynosiła tylko 9,3%, a do 1910 roku wzrosła zaledwie o 0,2 procent. W tym samym czasie liczba robotników przemysłowych na Węgrzech wzrosła pięciokrotnie.² Rozwijający się w Galicji przemysł naftowy i inny nie był w stanie wchłonąć naturalnego przyrostu ludności, a tym bardziej rolnictwo niezwykle drobne, jeśli wspomnieć, że w 1902 roku aż 79 procent gospodarstw nie przekraczało 5 ha całego arealu. Powtarzający się przez kilka lat nieurodzaj około 1870 roku, a także zła koniunktura gospodarcza w innych krajach Austro-Węgier, spowodowały gwałtowną falę migracji zarobkowych, zrazu do Czech, potem do Węgier oraz emigrację zamorską.

Była to emigracja zarówno sezonowa, jak i trwała, przy równoczesnym występowaniu zjawisk powrotu — reemigracji. Brak pracy, niski poziom płac i „głód ziemi”, to przyczyny wędrowki „za chlebem”, głównie z pogranicznych z Węgrami ziem Galicji. Według ówczesnych statystyk tylko Galicję Zachodnią opuściło w latach 1880–1910 aż 467 572 osoby.³

Znaczna ich część „rozeszła się” po krajach Austro-Węgier, bowiem np. na ziemiach węgierskich wystąpiły swoiste ruchy migracji zarobkowej; rodzimy proletariats wiejski w okresach lata wędrował do miast, ośrodków

P. Hának, *Ungarn in der Donau-monarchie. Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates*, Budapest 1984, s. 91–97, tabl. 1, s. 94, porównanie stanu gospodarki w krajach Monarchii.

² L. Katus, *Growth in Hungary during the Age of Dualism (1867–1913)*, [w:] *Studia Historiae Academiae Scientiarum Hungaricae*, Ad. 62, Budapest 1970, s. 50, s. 108–109, charakterystyka wzrostu gospodarczego w latach 1850–1913 i nierównomierności rozwoju, tabl. 3, s. 253; P. Hának, *Ungarn*, s. 249–250, przyp. 33–36 z dodatkowymi informacjami; M. Lackó, *Rozwój węgierskiej klasy robotniczej w okresie kapitalizmu (1867–1914)*, [w:] *Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. VIII, 1971, s. 5–36; A. Pilch, *Trendy migracji zarobkowej ludności Galicji w XIX i XX w. (do 1918 r.)*, [w:] *Mechanizmy polskich migracji zarobkowych. Prace XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, Toruń 7 września 1974 r., pod red. Celiny Bobińskiej, Warszawa 1976, s. 68–85; E. Krasieńska, *Wychodźstwo chłopskie na Węgry. Stan i potrzeby badań etnograficznych*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace Etnograficzne, z. 11, Kraków 1978, s. 41–62.

³ Około 1960 r. rozpoczęła się w historiografii węgierskiej dyskusja o kwestii narodowej w Monarchii, którą podsumowuje wydawnictwo: (red.) P. Hának, *Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900–1918*, Budapest 1966; L. Caro, *Emigracja i polityka emigracyjna ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polskich*, Poznań 1914, s. 24.

przemysłowych, na budowy linii kolejowych i dróg albo emigrował z kraju, a w jego miejsce na sezon robót rolnych przybywali liczni robotnicy z Galicji. Późną jesienią trwał ruch powrotny.⁴ Analogiczne procesy występowały na Orawie, przyczyniając się do intensyfikacji tych zjawisk społeczno-gospodarczych.⁵ Trzeba jeszcze dodać, że „zamknięcie granic” przez Prusy w latach 1885–1890 spowodowało wzmożony ruch wędrowek zarobkowych na ziemi Austro-Węgier.

Najbliższym Galicji i do tego największym „rynkiem pracy” był w tym czasie Budapeszt z podmiejską okolicą: 11 miejscowości na prawym brzegu Dunaju i 13 łącznie z wyspą Csepel na lewym, tworzyło metropolię, w której na początku XX wieku były już 22 dzielnice. Dziesiątą w jej środkowo-wschodniej części stanowiła Kóbánya. Miarą procesów rozwojowych miasta jest liczba jego mieszkańców, których w latach 1874–1880 przybyło 73 900, potem do roku 1890 dalszych 135 167, zaś w latach 1891–1900 aż 226 974.⁶ Ilu z tych nowych mieszkańców Budapesztu było Polakami, nie można ustalić, bowiem w statystyce po 1880 roku zlikwidowano określenie Polak (Lengyel), pozostawiając Słowianin (Tót, co oznacza także Słowaka). Stąd w rozważaniach badawczych „probem” Polaków pojawia się sporadycznie.⁷ Ta okoliczność stanowi motywację rozpoznania ich położenia, na podstawie jedynych bezspornych i istniejących źródeł.⁸

⁴ W. Jostowa, *Wędrowki zarobkowe górali podhalańskich*, „Wierchy” 1955, s. 141–153; A. Pilch, *Migracje zarobkowe z Galicji w XIX i XX wieku (do 1918 roku)*, „Przegląd Polonijny”, 1975, z. 2, s. 5–15.

⁵ M. Maj, *Zarobkowe migracje mieszkańców Polskiej Orawy w końcu XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace Etnograficzne, z. 11, Kraków 1978, s. 77–88; P. Slavkovský, *K problematike sezónnych zamestnaní na Orave (I. časť)*, „Zbornik Slovenského Národného Múzea”, 1970, LXIV, Etnografia 11, s. 105–114; Id. *Príspevok k problematike sezónnych zamestnaní na Orave (II. časť)*, „Zbornik...”, 1971, LXV, Etnografia 12, s. 149–166.

⁶ G. Thirring, *Budapest főváros térsadalmi és demográfiai tagozódásának fejlődése az utolsó 50 éven*, Budapest 1923, t. I, s. 264, *passim*, do s. 284; Id. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleméyei*, nr 53, s. 56–59, dane ludnościowe za lata 1873–1923; J. Mally, *Iranyító gondolatok a székesfőváros Közegészségügyénél fejlesztésékes*, [w:] *Város Szemle*, Budapest 1926, z. 1–2, s. 38, *passim* do s. 77. Służba statystyczna miasta powstała w 1869 r.

⁷ G. Thirring, *Budapest főváros*, s. 306–315; P. Hának, *Ungarn...*, przyp. 12, s. 287, analiza danych spisu z 1880 r., s. 329–330, s. 334 tabl. 9; (red.) L. Katus, *Magyarország története*, t. VI, 1848–1900, Budapest 1979, s. 1155–1158; t. VII, 1890–1918, Budapest 1978, s. 415; J. Kovacsics, *Magyarország történeti demográfája*, Budapest 1963, s. 148–151.

⁸ W archiwum parafialnym (Szent László Plébánialeveáltár, Bp. Kóbányai, X, Pataki István-ter) zachowane są księgi metrykalne chrztów (Keresztaltek anykőnyvei Kötet...) I. 31 X 1869 do 31 XII 1881, II. 1 I 1882 do 31 XII 1890, IIIa. 1 I 1891 do 10 X 1894, IIIb. 11 X 1894 do 30 VI 1897, IV. 1 VII 1897 do 17 I 1904, Va. 18 I 1904 do 30 XII 1907,

Kőbánya była dzielnicą o szczególnym charakterze, bowiem pracowało tu dziesięć cegielni w ostatnich latach XIX w. oraz kilkanaście przedsiębiorstw budowlanych, a więc zakładów zatrudniających w większości robotników niewykwalifikowanych, mających status robotników dniówkowych (napszámos). Stąd, tu głównie grupowało się chłopskie wychodźstwo zarobkowe z Galicji, zaś wspomniane źródła pozwalają na kreślenie jego socjotopografii — pochodzenia (poprzez ustalenie miejsca urodzenia matki) oraz zawodu, względnie miejsca pracy ojca (sporadycznie też matki), także podobnych danych o rodzicach chrzestnych. Przeniesienie jednostkowych zapisów z aktów chrztu z lat 1874, 1890, 1905 i 1914 na załączone w aneksie mapy daje przekrój badawczy omawianych zjawisk migracji i dowodzi jej zdecydowanie chłopskiego pochodzenia, zaś zestawienie liczbowe w tabeli, ilościową wartość całego zjawiska wychodźstwa z powiatów ówczesnej Galicji.

W domniemaniu pozostawić trzeba przekonanie o takiej świadomości wychodźstwa, a o jej przemianach poczynić już można pewne spostrzeżenia.

Dotyczy to wszystkich innych migrantów, a pociętych te zostały już opisane w historiografii węgierskiej oraz słowackiej. Stanowi to o większej złożoności stosunków społecznych, niżby to wynikało z prostego faktu życia na Węgrzech, czyli na obczyźnie. Takie życie powodowało zerwanie więzi rodzinno-społecznej (albo jej bardzo silne ograniczenie na skutek osłabionej „komunikacji” emocjonalno-intelektualnej) i powstawania nowej w tujejszych warunkach społecznych. Postrzegać to można przez dane osobowe o rodzicach naturalnych (miejsce urodzenia matki, zawód, bądź praca ojca, także jego miejsce urodzenia) i identyczne dane o rodzicach chrzestnych. Wiąż krwi i pochodzenia pomiędzy obu kategoriami rodziców, jako pielęgnacja „przywiezionej” świadomości (także narodowej) jest w zapisach powszechnie obecna, a obok tego ta nowa więź wynikająca z miejsca pracy (np. w tej samej cegielni) i zamieszkania (poświadcza to adres na Kőbánya lub przynależność do parafii), a sporadycznie w innych dzielnicach Budapesztu. Ta nowa więź sygnalizuje o interakcji dotyczącej jednostek i całej grupy społeczno-zawodowej.

Vb. 31 XII 1907 do 2 IV 1911, VI. 2 IV 1911 do 19 VII 1915. Do czasu erekcji parafii w 1881 r. odnotowano tu 4450 udzielonych chrztów. Zarówno pośród rodziców naturalnych, jak i chrzestnych jest wiele nazwisk niewątpliwie polskich, ale dopiero wprowadzenie w 1874 r. obowiązku zapisu miejsca urodzenia matki dziecka (względnie miejsca jej chrztu), pozwala na bliższe określenie pochodzenia wychodźstwa zarobkowego na Węgry. W roku 1874 udzielono 359 chrztów, a matki 43 dzieci pochodziły z 21 miejscowości w Galicji. Wobec tego, że nie przetrwały (być może w ogóle nie powstały?) źródła poświadczające sezonowe zatrudnienie, to jedyne wiarygodne w znaczeniu możliwości badawczych, są akta metrykalne.

Charakteryzuje się ona zmiennością, która wynika z adaptacyjnych zdolności jednostki (jej osobistych predyspozycji charakterologicznych) do „tutejszych” warunków; a więc kształtowania świadomości wynikającej ze statusu pracy (zatrudnienia, zawodu, więzi społeczno-zawodowej w miejscu pracy i zamieszkania; większość cegielni miała własne „domy robotnicze”), która jest z reguły na Kőbányi robotnicza lub rzemieślnicza. Równoległe z tym występowały procesy z zakresu asymilacji — poznania języka, wchodzenia w obce środowisko i uczestniczenia w życiu społecznym (szczególnie „swojego” środowiska), co było warunkiem awansu zawodowego i społecznego. Status emigranta kurczowo zachowującego swoją odrębność narodową oznaczał jego przynależność do najniższej warstwy społeczności węgierskiej, czyli podejmowanie pracy nisko płatnej, prostej, o małym prestiżu społecznym. To w konsekwencji określało niski poziom życia.⁹

Na tym podłożu, tu tylko sygnalizowanym, formowała się nowa świadomość klasowa — robotnicza, a dopełniała i rozwijała świadomość narodowa. W obydwu, w osobniczym mateczniku (indywidualnym) zachowała się wiara rzymsko-katolicka „przywieziona” z polskością, z nią złączona, z tendencją wzajemnego oddziaływania, gdzie stany emocjonalne, pieśni i teksty modlitw, tradycja i nawyki, wiedza i legenda, stanowiły o poczuciu odrębności narodowej, o tożsamości.

Są to procesy wszechogarniające całe wychodźstwo polskie na Kőbányi, procesy „odnotowane” w organizacyjnych formach, które przynajmniej w nazwach trzeba tu wymienić, bowiem wskazują na jego mobilność i aktywność społeczno-polityczną oraz podobnie wskazują na „przesłojenie” tych przemian pierwiastkami klasowymi i narodowymi. W Budapeszcie bowiem w końcu lat sześćdziesiątych XIX wieku nastąpiło złączenie dwóch nurtów: politycznej emigracji polskiej po powstaniu styczniowym (utrzymującej związki z Zachodem) oraz emigracji zarobkowej „przyciąganej” do węgierskiej metropolii możliwością uzyskania pracy. Okoliczności te odnotowują pierwsze druki „Nouvelles de Pologne” (w jęz. francuskim, 1871) i „Tygodnik Polski na Węgierskiej Ziemi” (14 VI–18 V 1872), które były przejawem integracji środowiska polskiego¹⁰, przeżywającego wtedy proces for-

⁹ Do problematyki tej dużą wagę przywiązywali badacze węgierscy. P. Hának, *Ungarn. . .*, część rozdz. *Verbürgerlichung und assimilation in Ungarn im 19 Jahrhundert*, s. 281 i *passim* do s. 313; G. Thirring, *Budapest főváros*, s. 306 i *passim* do s. 315; L. Gorolák, *Zum Problem der Assimilation in Ungarn in der Zeit von 1790–1918*, [w:] *Südostdeutsches Archiv* 1996; J. Kósa, *Pest a Buda elmagyarosadása 1848-ig*, Budapest 1937.

¹⁰ „Nouvelles de Pologne” redagował Władysław Gołemberski (1834–1891), postać tajemnicza, przebywał w Budapeszcie w latach 1867–1871 i 1875–1879, a był związany z arystokracją węgierską i wywiadem tureckim, oddziałując przy tym na emigrację

mowania „Stowarzyszenia Bratniej Pomocy”, którego statut został zatwierdzony 5 marca 1874 roku i w tym czasie opublikowany w Budapeszcie.¹¹ W 1886 roku podobnie w Budapeszcie opublikowane zostało „Sprawozdanie Rady Gospodarczej Stowarzyszenia Polaków”, z działalności, co zdaje się wskazywać, że Stowarzyszenie powstało w latach 1867–1868, a tylko jego statut oczekiwał na zatwierdzenie w urzędowych procedurach władz węgierskich.¹² Zarówno „Statut”, jak i „Sprawozdanie” charakteryzują procesy przekształceń świadomości zarobkowego wychodźstwa polskiego, przez łączenie treści klasowej (samopomoc materialna, opieka nad ubogimi i dziećmi, zapewnienie zatrudnienia nowo przybyłym, etc.) i narodowej (biblioteka, prenumerata prasy polskiej, różnorodna działalność kulturalno-oświatowa o treściach patriotycznych) oraz utrzymywanie kontaktów z organizacjami węgierskimi, jak Powszechny Związek Robotniczy, Związek Węgierskich Honwedów, Powszechna Robotnicza Partia Węgier i inne.

Przemiany te ogniskowały się na Kőbányi, a wobec wzrostu liczebnego proletariatu (ogółem w Budapeszcie), w tym Polaków (spis powszechny w 1880 roku notuje 125 tys. na Węgrzech, w tym stałych mieszkańców Budapesztu 2511) zjawiska społeczne przebiegały w zmiennym rytmie oraz powiązaniach z partiami węgierskiego ruchu robotniczego, w którym około 1890 roku przewijała się myśl (ideologia) marksistowska i socjaldemokratyczna.

„Sprawa robotnicza” na tyle wtedy była już silna, że pochód wyszedł 1 maja 1890 roku na ulice, a jego organizatorem była Węgierska Partia Socjaldemokratyczna, zaś „Święto Pracy” było nie tylko z nazwy międzynarodowe.¹³

W tymże roku, 7 listopada w Krakowie powstaje Partia Robotnicza w Galicji, która w następstwie powiązań organizacyjnych (federacyjna)

(inspirował tu „Komitet Polski”) w państwowym duchu Monarchii. „Tygodnik Polski” wydawał Franciszek Zagórski pochodzący z Rzeszowa.

¹¹ Odnalazłem ten dokument w spuściźnie po Józefie I. Kraszewskim — honorowym członku Stowarzyszenia, w zbiorach Biblioteki Śląskiej, w Muzeum w Cieszynie i ogłosiłem: „Rocznik Polonijny” (1984–1985), t. 5–6, Lublin 1987, s. 277–286.

¹² Na tę okoliczność wskazywałem w komentarzu wydawniczym, *ibid.*, przyp. 5, s. 278 i z asteriskami, s. 286. W oparciu o odmienną przesłankę źródłową czyni to także, por. przyp. 19 U. Kaczmarek, *Dzieje zbiorowości polonijnej na ziemiach węgierskich*, [w:] *Tanulmányok a Magyarországi Bolgár, Görög, Lengyel, Örmény, Ruszin, Nemzetiség néprajzából*, Budapeszt 1996, z. 1; *Badanie etnograficzne mniejszości bułgarskiej, greckiej, polskiej, rusińskiej i niemieckiej na Węgrzech*, s. 85–100 i dalej też w jęz. węgierskim, do s. 116 i sum., s. 117.

¹³ V. Zapletal, *Počátky slovenského sociálně demokratického dělnického hnutí v Budapešti 1893–1900*, „Acta Universitatis Palackianae Olomouensis”, Facultas Philosophica-Historica XIV, Praha 1969, s. 6. Stwierdza, że w demonstracji wzięło udział 1,5 tys. robotników polskich.

z podobnymi ruchami w Monarchii, zmienia i nazwę, i zasięg organizacyjny, obejmując także robotników polskich w Budapeszcie.¹⁴

W lutym 1891 roku we Lwowie powstaje Socjalistyczne Stowarzyszenie Oświatowo-Kulturalne „Siła”, 2 sierpnia w Krakowie, a w jesieni w Budapeszcie; „Siła” Lengyel Munkás Egylet ma swój lokal przy Nagydiofa utca 17 na Kőbánya. Obok tutejszego skupiska robotników polskich, które jest najliczniejsze, w innych sąsiednich dzielnicach jak: Pesterzsébet, Ferencváros, Pesthidegkút, Józsefváros i Erzsébetváros oraz w odleglejszej Óbuda, także zaznaczyła się na przełomie stulecia działalność organizacyjna Polaków.¹⁵

Inne jej przejawy to powstanie w latach 1890–1891 Stowarzyszenia Robotniczego „Przyjaźń” i „Towarzystwa pod Opieką Św. Józefa”, a następnie w 1908 r. „Jutrzenki”, będącej organizacją młodzieży afiliowaną przy „Przyjaźni” (obok Kőbányi przynajmniej jeszcze w trzech sąsiednich dzielnicach), z którego to stowarzyszenia wykształci się „Ranna Jutrzenka”, jako organizacja robotnicza o profilu chrześcijańskim, a ta w kolejności będzie przesłanką powstania w 1901 roku Stowarzyszenia Budowy Kościoła pod wezwaniem MB Nieustającej Pomocy.¹⁶ Wiąże się to z „kościelnymi dziejami” Polaków na Kőbányi, te zaś sięgają duszpasterstwa ks. Karola Mikoszewskiego, który tu zmarł w 1886 roku, potem słowackiego kapłana Wincentego Hawliczka (od 1897 r.) i gromadzenia się Polaków na nabożeństwa w kaplicy zwanej kalwaryjską (Kápolna-tér w centrum Kőbányi), którą z ruin odnowili i ocalili przed rozbiórką. Potwierdza to pismo Rady Miejskiej Budapesztu (z datą 6 II 1908 r.) skierowane do prymasa Węgier, w związku ze staraniami o plac na budowę polskiego kościoła.¹⁷ Inicjatywę tę podjął

¹⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), VI Oddział: sygn. 23, zespół akt: Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego, sygn. 11, zespół akt: Polska Partia Socjalistyczna, sygn. 305, zespół akt: Archiwum PPS. Jest to całość materiałów będących podstawą dalszych informacji.

¹⁵ AAN, sygn. 11, t. 10, podt. 17, Zapletal, *Počátky...*, s. 10–11. V. Borodovčák, *Polské robotnícke strany a Slováci na prelome dvoch storočí*, „Slovenské štúdie”, t. 7 — *História*, Bratislava 1965, s. 58–80. Id., *Polská proletárska emigrácia v Uhorsku a Slováci na rozchraní XIX a XX strč.*, „Slovenský Pprehľad” 1968, nr 2, s. 118–126.

¹⁶ AAN, sygn. 305/IV/, t. 8, korespondencja Sekcji PPS w Budapeszcie, sygn. 305/II, t. 10, podt. 17, Zapletal, *Počátky...*, s. 28–29. Ks. W. D. [Wincenty Danek], *Robotnicy polscy w Budapeszcie*, „Gazeta Podhalańska” 1913, nr 1, s. 9–10.

¹⁷ W Archiwum Prymasy Węgier w Esztergom (Prímási Levéltár, cyt. Pr. Lt.) ewidencja akt prowadzona jest chronologicznie w ramach roku kalendarzowego i imiennie według sprawowanego urzędu prymasa. Stąd wspomniane pismo ma sygn. 1202/1908 oraz oznaczenie od nazwiska ówczesnego prymasa Waszary Kolos Frenca (1891–1914), czyli Pr. Lt. Wa. Rada stwierdza, że Polacy „już dawno uporządkowali” kaplicę Kontich i podaje, że w 1906 r. na Kőbánya stale mieszkało 4255 Polaków, zaś w tym roku 1167 osób uzyskało prawo stałego pobytu.

ks. Wincenty Danek przybyły w końcu 1907 roku na Kőbánya, po wizycie abp. Józefa Bilczewskiego, łacińskiego metropolity Lwowa, który uzyskał zgodę prymasa kard. Waszary, by kapłan z jego diecezji rezydował (na podstawie kanonicznej procedury *congrua ad personam*) w parafii Szent Laszló na Kőbánya.¹⁸

Magistrat Budapesztu przydzielił Polakom działkę pod budowę decyzją z 11 czerwca 1913 roku na Kőbánya, u zbiegu ulic Óhegy i Apaffy (obecnie Kőér), którą 27 czerwca 1915 roku poświęcił sufragan lwowski bp Władysław Bandurski, *notabene* kapelan Legionów, tu bowiem były punkty rekrutacyjne II Brygady.¹⁹ Budowę jednak rozpoczęto dopiero w 1925 roku, a już 14 listopada 1926 roku „[...] odbyło się poświęcenie nowego kościoła polskiego wzniesionego z datków tutejszych wiernych [...]” donosił „Tygodnik Ilustrowany”, zaś konsekracji świątyni dokonał w 1930 roku prymas August kard. Hlond.²⁰

Wpierw polski kościół, a zrazu potem zbudowany obok „Dom Polski”, gdzie znalazły siedzibę liczne polskie organizacje społeczne, drużyny harcerskie, szkoła, liczne kursy, zespoły artystyczne, biblioteki i czytelnie, wreszcie niewielki klasztor, w którym w 1933 roku zamieszkały siostry (z Poznania) Elżbietanki, piastunki chorych, wychowawczynie w przedszkolu i nauczycielki — wszystkie te dzieła uczyniły z Kőbányi ostatecznie polską dzielnicę Budapesztu. Niewymierne w tym zasługi ks. W. Danka²¹, zaś Kőbánya stała się centrum polskiego „państwa podziemnego” na Węgrzech w latach II wojny.

¹⁸ Pr. Lt. Korespondencja w tej sprawie: sygn. 1975/1906, 3315 oraz 3478 i 7966/1907. *Schematismus cleri Archidioecesis Stringoniensis pro Anno Christo* 1911, s. 202 notuje: Danek Vincentus, *Sacerdos A. Dioec. Leopoldensis, curatus Operariorum Polonorum*. Zaś przy ewidencji parafii dodaje, s. 4: *Capella ante parochialis ad B.M.V. de Sanguine seu ad Nives pro usu Polonorum*. . . .

¹⁹ Pr. Lt. W latach 1907–1911 „sprawa” budowy obejmuje 37 pozycji ewidencyjnych. Tytuł kościoła polskiego „Matki Bożej Nieustającej Pomocy” zatwierdził prymas Csernoch XII János, Pr. Lt., Cs. 4392/1916. AAN, sygn. 305(II), t. 10, podt. 17, korespondencja od polskich organizacji w Budapeszcie w latach 1892–1909.

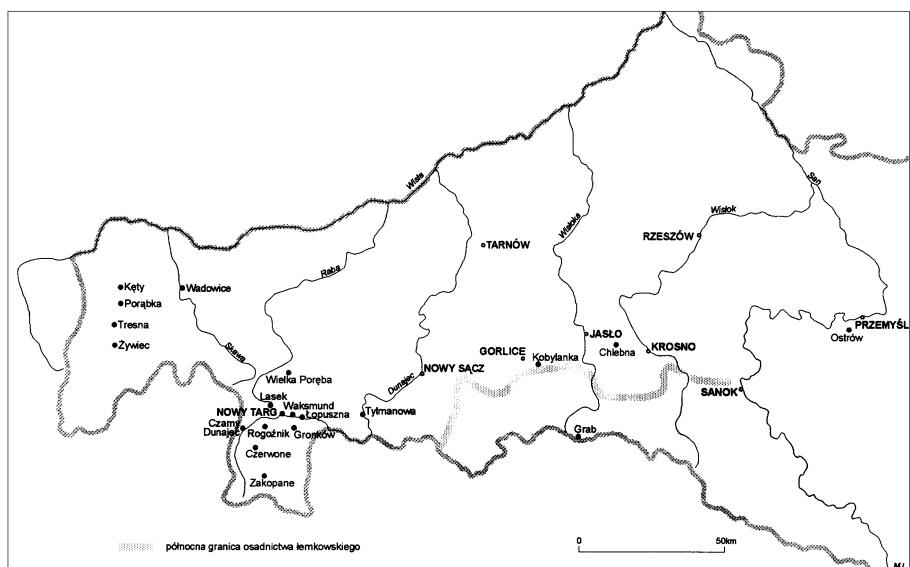
²⁰ Rok 1927, nr 2, s. 31, „Poświęcenie nowego kościoła w Budapeszcie”, którego dokonał nuncjusz stolicy apostolskiej abp Cesare Orsenigo w obecności posła RP Zygmunta Michałowskiego. Akt konsekracji upamiętniła tablica we wnętrzu kościoła.

²¹ M. Wieliczko, *Ksiądz Wincenty Danek (1870–1945)*, [w:] „Studia Polonijne”, t. 17, Lublin 1996, s. 171–184 i tu w przypisach odniesienia do innych publikacji.

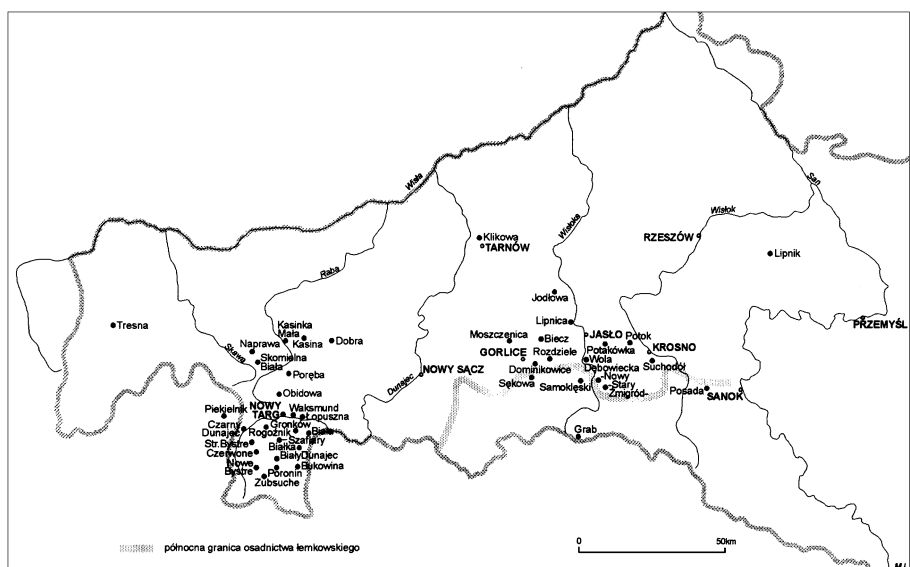
Tab. 1. Pochodzenie wychodźstwa zarobkowego z Galicji
 Próba badawcza za lata 1881–1914 według miejsca urodzenia matek
 Origine de l'émigration de subsistance provenant de Galicie
 Essai d'examen pour les années 1881–1914 selon le lieu de naissance des mères

Powiat	Liczba miejscowości	Liczba matek
Biała	13	54
Oświęcim	2	3
Kraków pow.	2	4
Kraków	—	7
Wieliczka	5	6
Wadowice	8	25
Żywiec pow.	6	34
Żywiec	—	27
Mysłenice pow.	29	240
Mysłenice	—	8
Limanowa pow.	20	154
Limanowa	—	19
Nowy Targ pow.	47	790
Nowy Targ	—	146
Bochnia	6	14
Brzesko pow.	5	10
Brzesko	—	1
Nowy Sącz	23	63
Dąbrowa Tarn.	3	7
Tarnów pow.	5	16
Tarnów	—	8
Grybów pow.	6	10
Grybów	—	3
Pilzno pow.	3	3
Pilzno	—	2
Gorlice pow.	30	137
Gorlice	—	23
Ropczyce	2	3
Strzyżów	3	11
Jasło pow.	39	113
Jasło	—	4
Krosno pow.	11	41
Krosno	—	2
Sanok pow.	6	16
Sanok	—	7
Rzeszów	3	8
Jarosław pow.	3	10
Jarosław	—	2
Przemyśl	2	3
Lwów	—	6
Stanisławów	—	3
Brody	—	3
Galicja	—	38
Lengyelország (Polska)	—	3

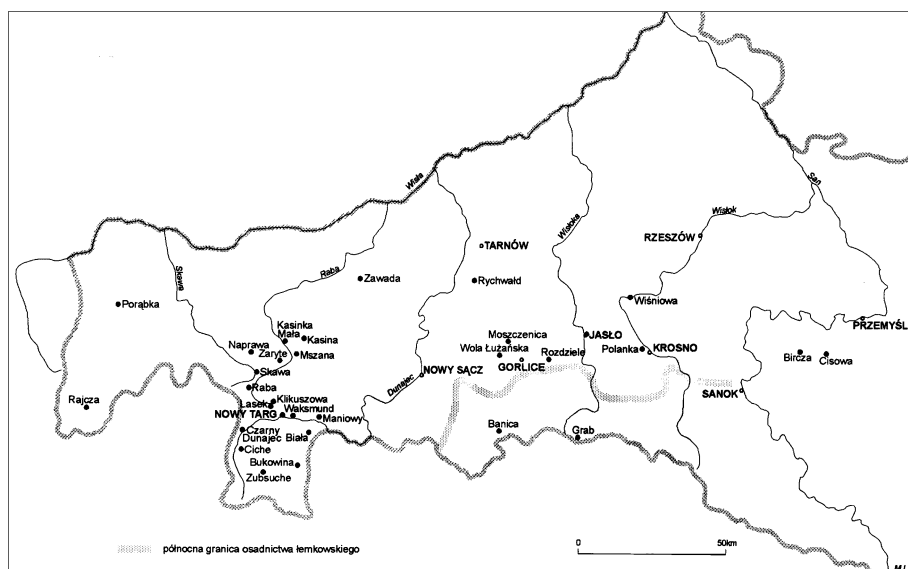
Razem: miejscowości 302, w tym 282 wsi i 20 miast oraz bez podania danych 41. Ogółem 2046 matek, w tym pochodzących z miast 271 oraz z wiosek 1775. Źródło: księgi chrztów wykazane w przyp. 8.

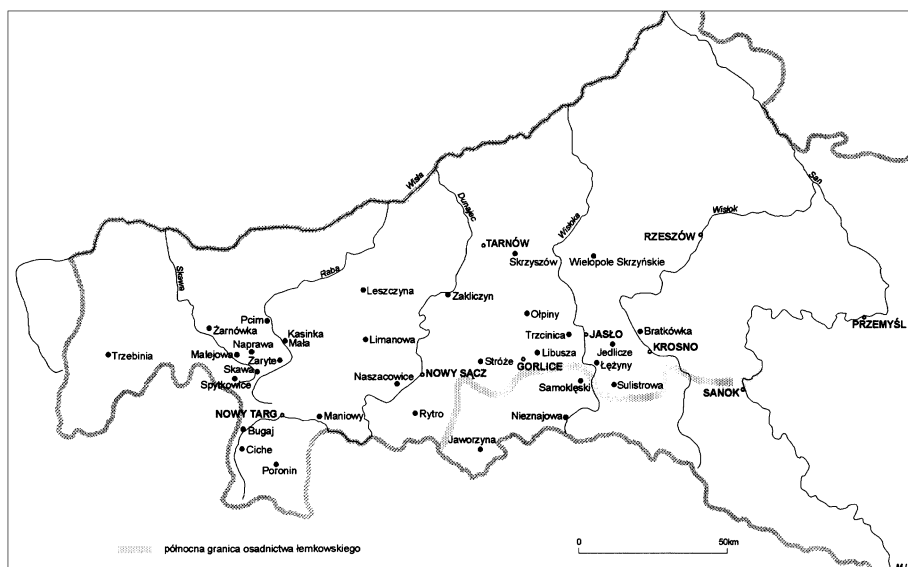
Ryc. 1. Pochodzenie wychodźstwa zarobkowego z Galicji w 1874 roku
 Fig. 1. Origine de l'émigration de subsistance provenant de Galicie en 1874

Ryc. 2. Pochodzenie wychodźstwa zarobkowego z Galicji w 1890 roku
 Fig. 2. Origine de l'émigration de subsistance provenant de Galicie en 1890

Ryc. 3. Pochodzenie wychodźstwa zarobkowego z Galicji w 1905 roku
 Fig. 3. Origine de l'émigration de subsistance provenant de Galicie en 1905

Ryc. 4. Pochodzenie wychodźstwa zarobkowego z Galicji 1 I–1 VIII 1914 roku
 Fig. 4. Origine de l'émigration de subsistance provenant de Galicie du 1 janvier au 1 août 1914